

ISSN: 2146-1961

Yılmaz, E. (2022). Sağlık sosyolojisi açısından Hititler’de sağlık ilişkileri, *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 13(50), 1630-1641.

DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.3159>

Makale Türü (ArticleType): Derleme Makale

SAĞLIK SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN HİTİTLER’DE SAĞLIK İLİŞKİLERİ

Ensar YILMAZ

Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, ensar.yilmaz@medeniyet.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3594-7312

Gönderim tarihi: 18.04.2022

Kabul tarihi: 10.11.2022

Yayın tarihi: 01.12.2022

Öz

Modern tıbbın bugünkü seviyeye ulaşmasında insanlığın elde ettiği tarihsel birikime, elbette ki tüm uygarlıklar gibi Hititler de katkı sağlamış, Mısır ve Mezopotamya kültürlerini Anadolu’ya taşımasıyla da kültürler arası bir köprü vazifesi görmüştür. Sağlık ilişkileri toplumların buldukları coğrafya, ekonomik ilişkiler ve kültürel birikimlerden etkilenecek yapılaşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Hititler’in ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayanmakla birlikte, savaş ganimetlerinin de ekonomisinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Ayrıca din ve inanç dünyasının sağlık ilişkileri üzerindeki etkisinin ne olduğu ve bu etkinin nasıl yapılar ürettiği de önem kazanmaktadır. Birçok çivi yazılı tablet Hitit tarihi ve kültürü hakkında bize bilgi vermektedir. Bu tabletler Hititler’in başkenti Hattuşaş’ta (Boğazköy) ele geçmiştir. Tabletler dinsel ve büyü ile ilgili tedavileri içeren metinlerin yanı sıra yalnızca bilimsel tedavileri içeren tıpla ilgili metinler de önemli bir yer tutmaktadır. Hititler’de çeşitli hastalıklar için uygulanan tedavi yöntemlerinin ve sağlık ilişkilerinin temelde iki temel izlek üzerinden yapıldığını söylemek mümkündür: droglar kullanılarak yapılan tedavi; dinsel ve büyü-majik ritüellerle yapılan tedavi. Toplumsal rol ve statü açısından hekim; kâhinler, hancılar ve fırıncılar ile aynı sınıfa alınmıştır. Aslında bu sınıflandırma hiç de tuhaf değildir ve bu da bize hekimin sadece sarayda görevli bir devlet memuru değil aynı zamanda saray dışındaki hekimlik hizmeti nedeniyle elde ettiği gelirle yaşayan bir kişi olduğunu da göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hititler, sağlık, hastalıklar, hekimler.

HEALTH RELATIONS AT THE HITTITES IN TERMS OF HEALTH SOCIOLOGY**ABSTRACT**

Hittites, like all civilizations, contributed to the historical accumulation achieved by mankind in reaching the current level of modern medicine, and also served as a bridge between cultures by carrying the cultures of Egypt and Mesopotamia to Anatolia. Health relationships are formed by being influenced by the geography in which societies are located, economic relations and cultural accumulations. When considered from this point of view, in addition to the fact that the economy of Hittites relied on agriculture and husbandry, the spoils of war were also very significant in their economy. It also becomes important what the impact of the world of religion and faith on health relations is and what structures this effect produces. Many cuneiform script which informs us on Hittite history and culture was found in Hattusa, the capital of Hittites. Among these cuneiforms, together with texts related to religious, magical and scientific treatments, there are also important texts containing information about scientific medicine. It is possible to say that in Hittites, the treatment methods and health relations applied for various diseases were mainly based on two main paths, as: The treatment with drugs and the treatment with religious and magical rituals. In terms of social role and status, the physician was in the same class as oracles, innkeepers and bakers. In fact, this classification is not bizarre at all, and that shows us that the physicians are not just government officers working at the palace but also persons who live on the income s/he receives due to his/her medical services outside the palace.

Keywords: Hittites, health, diseases, physicians

GİRİŞ

Küçük Asya'nın batı kıyılarından Kafkaslara, Karadeniz'in kuzeyindeki dağlardan Suriye'ye ve Lübnan'a, oradan Kıbrıs'a kadar uzanan bir alanda hüküm süren Hititler, antik dönemde Mısır ve Mezopotamya ile birlikte dönemin en önemli üç uygarlığından biridir. M.Ö. 1200'lerde zayıflayıp parçalanan Hitit imparatorluğu küçük krallıklar şeklinde bölünerek varlığını M.Ö. 700 yılına kadar devam ettirmiştir. Modern tıbbın bugünkü seviyeye ulaşmasında insanlığın elde ettiği tarihsel birikime elbette ki tüm uygarlıklar gibi Hititler de katkı sağlamış, Mısır ve Mezopotamya kültürlerini Anadolu'ya taşımasıyla da kültürler arası bir köprü vazifesi görmüştür (Gökhan, 2015: 1).

Hititler'in Anadolu'ya geliş yönleri veya nereden geldikleri mevcut araştırmalarla açıklığa kavuşturulamamış olmasına rağmen dışardan geldikleri, Anadolu'nun yerli halkı olmadıkları genellikle kabul edilen bir görüştür. Bu durumda uzun yıllar Anadolu halkı ile beraber yaşayıp onları tanımak ve organize etmek konusunda yeterli birikimi sağladıkları düşünülebilmektedir (Sevinç, 2008: 12).

Hititler yerleşim yerlerini kurarlarken coğrafyaya ve özellikle de bölgenin topoğrafyasına göre hareket etmişlerdir. Bu durum özellikle Hattuşa (Boğazkale), Şapinuwa (Ortaköy) ve Sarissa'da (Kuşaklı höyük) görülebilmektedir. Hititler bu kentlerde sadece yaşamamışlar aynı zamanda bölgenin topoğrafyasını kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanmışlardır (Bahar, Turgut ve Küçük, 2018: 408).

Anadolu bulunduğu coğrafi konumu nedeni ile tarih boyunca pek çok uygarlığa ev sahipliği yaparak zengin bir kültür mirasına sahip olmuştur. Hitit Uygarlığı da bu mirasın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Anadolu topraklarının gelişmesine katkı sağlayan önemli yerleşimcilerden biri olan Hititler MÖ binli yıllarda Anadolu'da yaşam alanları kurmaya başlamış, tarım ve hayvancılığa dayanan ekonomileriyle gelişmiş bir siyasi yapı oluşturmayı başarmışlardır.

Bir başka önemli nokta ise tarihin Anadolu'da ilk düzenli, derli toplu, yasaları, kurumları, belli bir yaşam anlayışı olan en önemli kuruluş olarak Hititler'i göstermesidir. Anadolu'nun bir kültüre, sosyal ve siyasal örgütlenmeye sahip en eski halkı Hititler olarak görülmektedir (Düger, 2004: 33).

Sağlık ilişkileri toplumların buldukları coğrafya, ekonomik ilişkiler ve kültürel birikimlerden etkilenecek yapılaşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Hititler'in ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmakla birlikte savaş ganimetlerinin de ekonomisinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Ayrıca din ve inanç dünyasının sağlık ilişkileri üzerindeki etkisinin ne olduğu ve bu etkinin nasıl yapılar ürettiği de önem kazanmaktadır.

Birçok çivi yazılı tablet Hitit tarihi ve kültürü hakkında bize bilgi vermektedir. Bu tabletler Hititler'in başkenti Hattuşaş'ta (Boğazköy) ele geçmiştir. Tabletler dinsel ve büyü ile ilgili tedavileri içeren metinlerin yanı sıra yalnızca bilimsel tedavileri içeren tıpla ilgili metinleri de içinde barındırmaktadır.

Hititlerde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri

Hititler, dillerinden, gündelik yaşamlarından sözlü ve yazılı kültürlerine, inanç sistemlerinden örgütlenme biçimlerine kadar birçok açıdan ilginç ve dikkat çekici bir medeniyettir. Miras bıraktıkları ile kendinden sonra gelen toplumları hem çağdaşlarıyla hem de kendinden önceki toplumlarla birleştiren bu medeniyet dil ve kültür izleriyle bugün pek çok günümüz toplumunda yaşayamaya devam etmektedir (Altunok, 2019: 156).

Hititler teokratik bir inanç dünyasında hayatlarını şekillendirmektedirler. Bu durum Hititler'in başlarına gelen her olayda tanrıların bir etkisi olduğunu ve bu yönde hastalıklarda, mutluluklarda, yenilgilerde diğer bir deyişle her adımda tanrıların, en önemli etkiyi taşıyan grup olarak değerlendirilmesine ortam hazırlamıştır (Kayaöz, 2019: 107).

Hititler hastalığı, Eski Yakındoğu toplumlarında da algılandığı gibi dışarıdan gelerek vücuda giren, ağız, burun ve kulak aracılığıyla insanın içine işleyen ve çeşitli ağrıları tetikleyen doğaüstü bir güç olarak görmüştür (Alancı 2021: 98). Sağlığı tanrıların ve tanrıçaların bir lütfu olarak gören Hititler, hastalık ve salgınları ise onların gazabı olarak yorumlamışlardır (Sevimli, 2005: 21). Hastalıklar, bütün kadim toplumlarda olduğu gibi Hititler'de de doğaüstü güçlere bağlanıyordu. İnsan, tanrıyı öfkelenmesi ya da onu ihmal ederek günaha girmesi sonucu cezalandırılıyor ve hastalanıyordu. Öte yandan bir de şeytani güçlerin varlığı söz konusuydu ki bunlar da insanlara kötü bir biçimde etki ediyordu (Dinçol, 1985: 6). Diğer yandan bedeni ve ruhi kirlilik, kara büyü etkisi, yani insanın psikolojik olarak etkilenmesi ruh sağlığının bozulmasının nedeni olarak görülmektedir. Bu yüzden kara büyü yasaklanmış bu büyüyü yapanlar ölüme mahkûm edilmiştir (Kömürcü, 2019: 26-30).

Hastalık yapan veya hastalığa neden olan şeylerin başında pislik, kirlilik ya da kirlenme gelmekte bu da tanrıların öfkelenmesine ve insanların hastalıkla cezalandırılmasına neden olmaktadır. Hititler'de temizlik anlayışı, salt genel bir temizlik olmayıp fiziki bir temizliğe de önem verilmesine yol açmış, sözelimi pis suların yerleşim birimlerinden dışarıya atılması için künk boruların kullanılması tercih edilmiştir (Arıhan 2003: 40). İçme suyu kaynaklarının temiz tutulması da halk sağlığı ile ilgili konulardaki titizliğe işarettir (Durmaz, 2010: 27). Mezopotamya toplumlarında da görülen temiz olan gök ve kirliliği olan yer tarafından etkilenme hastalıklarının ortaya çıkmasının nedeni olarak görülmüştür (Kömürcü, 2019: 30). Bu durum toprağın veya doğanın yanlış kullanılması sonucu ortaya çıkan hastalıkları ifade etmektedir.

Askeri zafer dönüşlerinde, askerlerin ya da beraberinde getirilen tutsakların taşıdıkları bulaşıcı hastalıklar ve ayrıca hasta hayvanların bulaşıcı hastalıkları da hastalığa sebep olan unsurlar arasında sayılmıştır (Kömürcü 2019: 30). Dolayısıyla Hititler'de hastalıkları dört başlık altında kategorize etmek mümkündür. Bunlar, özellikle savaşlar veya diğer nedenlerle ortaya çıkan yaralanmalar; insan vücudundaki organ ve sistemler üzerindeki hastalıklar; psikolojik hastalıklar ve salgın hastalıklardır.

Hitit tıbbı ile ilgili bilgiler temelde 22 tablettten edinilmiştir; başkent Hattuşaş (Çorum, Boğazköy)'teki saray arşivlerinde bulunan bu tabletlerde çeşitli hastalıklar anlatılmakta bunların tedavisi için neler yapılabileceğiyle ilgili bilgiler de bu tabletlerde yer almaktadır (Şahne, Ulutaş ve Yeğenoğlu, 2016: 118). Bu tabletlerden edinilen

bilgileri bir çerçeve içinde incelediğimizde birtakım özelliklere ulaşırız. Tabletlerde hastalık, hastalığın adı ya da semptomları, vücudun hangi bölümüne yerleştiği, tedavisi ve tedavinin süresi ile kullanılacak malzemeler vb. bilgiler bulunmaktadır (Gökhan, 2015: 9).

Hititler’de ilaçlar, tedavi amaçlı bir reçeteye göre verilmektedir. Tabletlerin başında hastalığın adı yazılmaktadır. Hastalığın adı bilinmiyorsa semptomları ve organlar belirtildikten sonra verilecek ilaçlar sayılır. Aynı zamanda ilaçların nasıl hazırlandığı da ayrıca anlatılmaktadır (Durmaz, 2010: 28). Hitit tıbbı Mezopotamya kültürleri ile benzerlik göstermektedir. Birçok hayvansal ürünün yanı sıra çoğunlukla şifalı olduğu bilinen bitki türleri ilaç yapımında kullanılmaktadır. Tabletlerden anlaşıldığı üzere tedavi amaçlı kullanılan şifalı bitkiler ve bitki kökleri çoğunlukla ekmekle veya bal ile karıştırılarak lapa haline getirilip hastaya verilmekte ve sağaltım gerçekleştirilmektedir (Şeker ve Demir, 2020: 27).

Saray arşivlerindeki tabletlerde öksürük, hıçkırık, iştahsızlık, baş dönmesi, cüzam, sara, kansızlık, göz kanaması, bel soğukluğu, sarılık ve katarakt gibi kırk civarında hastalıktan söz edilmektedir. Hastalıkları iyileştirmekte iki temel yöntem mevcuttur: sihir, büyü ritüelleri tedavisi ve drogların kullanılmasıyla yapılan tedavi. Aynı zamanda alternatif olarak başvurulan yöntemler arasında çamur banyosu, kese yapma, vücudu lapaıyla sarma ve terleme de sayılabilir. Hititler’de sihir ve büyü aracılığıyla yapılan tedavilerde tanrılara yakarıp bu türden hastalıklar için hazırlayacakları ilaçlarda kullanılacak malzemeyi de fal ile tespit ettikleri bilinmektedir. Hititlerde bir diğer tedavi biçimi de droglardır; bu tedavide ise ilaç yapımı için Anadolu’nun zengin bitki örtüsünde yer alan bitkiler kullanılmış, bitkilerin yanı sıra hayvansal ürünler ile madensel maddeler de değerlendirilmiştir (Şahne, Ulutaş ve Yeğenoğlu, 2016: 118).

Bitkilerin tedavi edici özelliği neredeyse tüm insanlık tarihi boyunca kullanılagelmiştir. Geçmişten günümüze oldukça verimli topraklara sahip olan Anadolu’nun bir de zengin bitki çeşitliliği mevcuttur ki Hitit tabletleri de bize bu çeşitlilikten yararlandığını göstermektedir (Gökhan, 2015: 91-92). Bir tarım toplumu olan Hititler’de aynı Eski Mezopotamya ve Mısır toplumlarında olduğu gibi bitkilerden elde edilen droglar ezilip bira veya suyla karıştırılarak hastaya içirilmektedir (Şimşek, 2021: 310-311).

Hititler’in hâkim olduğu coğrafyada 500 civarında bitki, tedavi amacıyla kullanılmaktadır. Bu dönemde Anadolu coğrafyasında yaklaşık olarak 12.000 bitki türü (tür, alt tür) olduğu tahmin edilmektedir. Bu sayının yaklaşık üçte biri endemik türlerden oluşmaktadır (Şeker ve Demir, 2020: 27). Anadolu’daki bitkilerden yapılan ilaçların, bugünkü belgelere göre en eskilerinin çoğu Hititler’den mirastır. Hititler’in inancına göre ilaç yapımında kullanılan bitkilerin özünde birtakım gizli güçler, tanrısal erkler bulunurdu yani bitki bir tanrısal gücün yansımasıydı ve bu nedenle de kutsaldı (Eyüboğlu, 2007: 3). Anadolu halk hekimliğinde birbirinden farklı iyileştirme yöntemleri vardır ve bunların bir bölümü Hitit metinlerinde de mevcuttur (Taş, 2017: 51).

Hitit inanışında her tanrı ve tanrıçanın bir çiçeği, bir ağacı, bir bitkisi olurdu. Bolluk veren tanrıların çiçeklerinde, bitkilerinde, otlarında birer koruyucu gücün bulunduğu inanan Hititler’de ilaç yapımında bitkilerden, ağaçlardan, hayvanlardan (hayvanların etinden, yağından, kemiğinden, tırnaklarından) yararlanılırdı (Eyüboğlu,

2007: 3). Bitki kökenli droglarla yapılan tedavilerde, yapılan ilaçlar ya hastaya yedirilir ya da merhem olarak yaraya uygulanırdı. Ne var ki bu ilaçlardan beklenen asıl etki insanın vücuduna giren kötü ruhları kaçırmasıydı. Şifacı kadınların asıl kurtulmaya çalıştıkları şey doğaüstü güçlerden gelen olumsuz etkilerdi (Şimşek, 2021: 310-311).

Hititler’de bitkisel tedavinin yanı sıra hayvansal ürünler de sağaltım amacıyla kullanılırdı. Anadolu’da binlerce yıl boyunca, metallerin ve taşların tılsımlı güçler taşıdığına inanılmıştır. Aynı şekilde Hititler’de de taşların ve madenlerin özünde var olan tılsımlı gücün sağlık ve sıhhat getirdiği inancı hâkimdi. Tabletlerde maden kökenli ilaçlardan yapılmış onlarca reçete bulmak da mümkündür (Şimşek, 2021: 311).

Hitit Çağı Anadolu’sunda salgın hastalıkların nüfusun çoğunu ortadan kaldırması devleti zor durumlara sokmuştur. Salgınlarda başvurulan yöntem, çoğunlukla hastalığın tamamından kurtulmaya dönük majik usullerdir. Ayinlerde; “falanca şöyle der: eğer ülkede veya ordugâhta veba çıkar, insanlar ve atlar toplu halde ölmeye başlarsa şu ritüeli yaparım” cümlelerine yer verilmiştir. Anlaşılan o ki bu ritüelde, bulaşıcı hastalıkların tedavisinin bireysel değil, toplumsal yapılması gerektiği kavranmıştır. Gerçekten de bu konuda, sözgelimi bir orduda salgının olması veya toplu ölümlerin gerçekleşmesi durumunda, toplu önlemlere başvurulmuştur (Mutlu, 2021: 160).

Sağlık İlişkilerinde Büyü ve Dini İnancın Yeri

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde ilk iyileştiricilerin “Büyücü-Şifacılar” olduğu varsayılmaktadır. Bununla birlikte farmakolojik çalışmalar yapan büyücüler şifa verici ve zehirleyici bitkileri tespit etme başarısı da göstermişlerdir. Kuşkusuz ilk ilaçlar da yine onlar tarafından bitkiler ya da bitkisel kökenli maddelerden elde edilmiş haliyle bitkisel drogların kullanılışı da başlangıçta daima “büyü”yle birlikte gerçekleşmiştir. İnsanlığın ilk dönemlerinde hastalığın nedenleri kötü ruhlara, doğa olaylarına ve tanrıların insanları cezalandırma isteği gibi insanüstü güçlere bağlandığı için şifa ile büyü de iç içe geçmiştir (Kılıç ve Başol, 2015: 31).

İnsan büyüye, tabiatı kontrolü altına alamadığı durumlarda da başvurmuştur. Hastalık bu durumlardan biridir. İki tür büyü vardı: Bunlardan biri, hastalık nedeni olarak sayılan kara büyü diğeri ise hastalığı tedavi ettiği varsayılan ak büyüdür (Gökhan, 2015: 87). Ak büyüün nihai hedefi insan yaşamındaki olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve hastalıkları bertaraf etmektir (Gökhan, 2015: 88). Kara büyü bir insana zarar vermek için, birine kötülük yapmak için kötü bir nedene bağlı olarak yapılırdı. Ak büyü ise halkın tüm kesimi ve kraliyet ailesi tarafından bir iyileştirme yöntemi olarak kullanılırdı. Kara büyü insanın içini daraltan ruhsal hastalıklar olarak görülürdü. Bazen de kara büyü insanların organlarının bozulmasına, çalışmamasına veya kadınların düşük yapmasına neden olarak görülürdü (Şimşek, 2021: 305).

Büyü, insan yaşamını tehdit eden durumların ortaya çıktığı anlarda, ihtisas sahibi bazı insanların yürüttüğü ve hasta ile tanrı, cin ve melek gibi yüksek güçler arasında ruhsal ilişkilerin kurulduğu birtakım ayinlerden oluşur. Büyü, gizil güçleri çekip çevirmekle kalmaz dinle ilgili çok daha büyük doğaüstü güçleri denetim altına almaya çalışır. Hitit inancına göre insanlar genellikle günahkâr tanrılar ise cezalandırıcı idi. İnsanlar işledikleri günahların

kefarecini hastalıklarla, felaketlerle ödüyordu. Bunlardan kurtulmak için tanrıları hep hoş tutmak zorundaydılar. Kötülüklerden korunmanın yolu ise büyü idi (Akdağ, 2018:25).

Hititler’de birçok hastalığın sağaltımında büyüye başvurulmuştur. Hastalığın tedavisinde uygulanan bir diğer büyü yöntemi de ‘günah keçisi’ şeklinde adlandırılan ve kötülüklerin eşek, koyun, fare, boğa ve keçi gibi hayvanlara “majik” olarak geçirilmesi yöntemidir. Bu yöntem Orta Asya’da da uygulanan Şamanist yöntemlerle neredeyse aynıdır. Bu metottaki hâkim inanış, kişinin hastalıklı olan yerlerine hayvanın kesilen uzuvlarını koymak suretiyle var olan hastalıkların insandan çıkıp hayvanın uzuvlarına geçeceğidir (Yalçın vd., 2016: 36).

Büyü aracılığıyla tedavi yapılan alanlardan biri de depresyon veya ruhsal hastalıklardır. Kâbuslar yüzünden uyku problemi yaşayan hastaya ritüel esnasında ilkin banyo yaptırılır, ardından saçları kazınır, koltukaltı tüyleri, el ve ayak tırnakları kesilir. Vücudu güzelce yağlanan hastaya yeni giysiler giydirilir. Mavi, beyaz, siyah ve kızıl yün çileleri çözülüp bir çubuğa sarılır ve tanrılara armağanlar sunulur ve sonrasında büyü sözler söylenerek ritüel devam ettirilir (Başol 2017: 28). Buradaki tedavi biçimi incelendiğinde görülmektedir ki banyo yaptırılıp tıraş edilen, bir nevi aromatik masaj diyebileceğimiz bir masajla bedeni güzelce yağlanan ve renkli yün ipler gören hastanın psikolojik algısının da değiştiğidir (Başol, 2014: 28).

Hititler’de uygulanan majik işlemler çoğunlukla merhem sürme, su serpmeye, yıkama, kuş vurma, renkli yün iplerle bağlama, giydirilen elbiseleri yırtma, kulakları yünle tıkama, yapay bir kapıdan geçirmekten ibarettir. Bunların yanı sıra Hititler’de, hastalıklardan kurtulabilmek için nehre atma, çatıya çıkarma, parçalama ve nehirden alma gibi birçok majik işleme de başvurulmuştur (Gökhan, 2015: 89).

Hititler tanrıların neden olduğu hastalıklardan, zor durumlardan kurtulmak için yine tanrılara ihtiyaç duymuşlardır. Hattuşili’nin karısı Puduhepa, kocasının hastalığında doktorların ve büyücü rahiplerin hastalığı tedavi etmede yetersiz kalmasından sonra dualarla ilahi yardıma başvurmuştur (Kömürcü, 2019: 31).

Hitit tabletlerinde büyüyle uğraşan yalnızca bir büyü uzmanı yoktur. Yaşlı kadınlar da hekimler de belirli tanrıların rahipleri de mesleği bilinmeyen birçok kimse de bu kazançlı işle uğraşmaktaydı (Şimşek 2021: 306). Büyü yapanlar kamu görevlisi kabul edilmekteydi. Bunlar toplum içinde oldukça rağbet görürdü. Büyücülerin olağanüstü güç ve bilgiye sahip olduklarına inanılırdı. Bu kişiler güçlerini iyiye ya da kötüye kullanabilirdi (Şimşek, 2021: 305).

Hititler’e ait günlük uygulanan rutin ibadetler yoktu. Belirli dönemlerde uygulanan bayram merasimleri, kurban ve dualar ise ibadet kapsamında sayılabilir. Temizlik ise bazı dini ritüelleri yerine getirmeden önce sağlanması gereken bir şarttı. Hititler tapınağa giderken vücutlarını tümüyle yıkarlardı. Bu yüzden tapınakların giriş kısımlarında yıkanma odaları mevcuttu (Hasan Bahar, 2015’ten aktaran Özdemir, 2020: 89).

Hititler’in tanrıları için özenle düzenledikleri bu ritüellerin ilk şartı bedensel ve ruhsal olarak arınmaktır. Çünkü arınma insanların tanrılar tarafından cezalandırılmamaları için ilk şarttır. Yani tanrıların evine tapınaklara girebilmek, dua edebilmek, kurban sunabilmek, kralın huzuruna çıkabilmek (krallarla tanrılar

özdeşleştirildiğinden) için ön koşul su ile yıkanmak, bedensel ve ruhsal olarak temizlenmektir (Murat, 2012: 126).

Hititler'in hem dinsel hem de bedensel temizliğe çok önem verdikleri ve temizlik konusunda asla lakayt davranmadıkları tapınak görevlilerine yönelik bir direktif metninde anlatılmaktadır. Metinde tapınakta görevli mutfak beylerinin yıkanması, saç sakal ve tırnaklarını kesmesi, giyeceklerinin de temiz olması istenmektedir. Ayrıca bir domuz veya köpeğin mutfak kaplarına yaklaştırılmaması yani mutfak eşyalarının da temiz olması istenmektedir. Böylece tanrılara sunulan ekmeğin ve içkinin manevi olarak kirlenmesi engellemiş, tanrılar kızdırılmamış oluyordu (Aygül Süel, 1985'ten aktaran Murat, 2012: 126).

Hititler'in temizlik anlayışı doğrultusundaki uygulamaları sıraladığımızda; (1) temiz giysiler içinde ve hoş kokulu olmaya özen gösterdikleri, (2) yemek öncesinde ve sonrasında ellerini yıkadıkları, (3) fırın ve mutfak çalışanlarının temiz olması için kurallar koydukları, (4) tapınaklara girmeden önce yıkanıp temizlenmenin zorunlu olduğu, (5) göletlerin kirlenmemesi için yasal düzenleme yapıldığı gibi bir dizi çarpıcı saptama yapılabilmektedir (Sevimli, 2005: 10).

Hekimlerin Toplumsal Statüsü

Mezopotamya'da tıp öğretiminin tapınaklara bağlı okullarda yapıldığı bilinirken, Hititler'de hekimlerin nasıl yetiştiği henüz anlaşılabilmiş değildir. Ancak aralarında usta-çırak ilişkisi olduğu düşünülebilir. Çünkü hekimlerin, görevlerini nasıl yapacaklarını ifade eden yazıtlarda 'büyük hekim', 'küçük hekim' gibi tanımlamalara rastlanmıştır. O halde hekimlerin arasında bugün de olduğu gibi bir hiyerarşi söz konusudur (Şahinbaş, 1999: 243).

Hititler döneminde kadın hekimler de görev yapmıştır (Şahinbaş 1999: 245). Elimizdeki sınırlı bilgiye dayanarak diyebiliriz ki toplumsal yaşamda kadın hekimlere de yer verilmiş, ancak tıbbi bir müdahaleden ziyade, majik işlemler yürütülmüştür (Şahinbaş, 1999:246). Sağlık gibi karmaşık, aynı zamanda uzmanlaşmayı gerektiren bir konuda hekimlerin rolü Hititler'de yadsınamaz derecede büyüktür. Hekimlik alanında kendilerinden önceki yerli Anadolu kavimlerinin yanı sıra, Hurriler ve Babilliler'den de birçok şey kalmıştır (Ceran 2008: 53).

'Hekim' sözcüğünün Hititçesi bilinmemektedir. Sümerce A.ZU kullanılmaktadır. A.ZU'nun kelime anlamı 'suyu tanıyan adam' demektir. Buradan hareketle "tıpta tedavinin yıkama ve temizleme dışında suyla ilişkisinin uzak olduğu göz önünde tutulduğunda, bu etimolojik anlamın bir değeri kalmaz" (Uzel 2008: 42-43) şeklinde değerlendirmeler söz konusu olmuştur. Oysa yüzyıllar sonra Antik Yunan döneminde de karşılaştığımız "suyuk teorisi" pozitif tıbbin başlangıcı olarak kabul edilmiş ve Ortaçağ Avrupa'sına kadar kabul görmüştür. Bu teoriye göre insan vücudunda dört temel sıvı vardır. Hastalık bu sıvılar arasındaki dengenin bozulmasıyla ortaya çıkan bir olgudur. Dolayısıyla hekimin bu sıvıları bilmesi yani bir anlamda suyu tanıyan adam olması gerekmektedir. Hekimin bu dört sıvının yeniden dengesini sağlayacak bir tedavi uygulaması gerekecektir. Bu teori Hipokrat ve takipçisi Galen'le Avrupa'ya aktararak yüzyıllar boyu kabul görmüştür.

Birtakım drogları çeşitli dozlarda karıştırıp yeni bir karışım elde eden hekim bunun bir bölümünü hastanın vücuduna serperdi. Karışımın kalan kısmıyla hastaya gargara yaptırıp ardından bunu içirirdi. Bu ilk aşamanın tamamlanmasıyla birlikte hasta yıkanır ve büyüyle tedavi edilme işlemine geçilirdi (Sevimli, 2005: 23). Kanunlarda da belirtilen hekim fiyatları, kişinin hastalığının hafif veya ağır olmasına, ekonomik durumuna ve sosyal konumuna göre tespit edilmiştir. Sözelimi kanunlarda bir kölenin yarasını iyileştiren hekime 2 Şekel gümüş, hür bir kişinin yarasını iyileştiren hekime ise 10 Şekel gümüş verileceği belirtilmiştir (Bayat, 2006: 76).

Hititler'in Anadolu halklarından Luvi ve Hurri'nin yanı sıra Mısır, Asur ve Babil'den de hekim talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi, Hitit ülkesinde yabancı hekimlerin de görev yaptığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte Hititler'in tıbbi konularda civar ülkelerden yardım istemesi de bu konuda kendilerini yetersiz hissettiklerine veya sağlık ve hastalık olgusuna önem vermelerine yorulabilir (Gökhan, 2015: 31).

Anadolu coğrafyasında görülen halk hekimliğinin köklerinin Hititler'e dayandığını söylemek mümkündür (Taş 2017: 50). Geleneksel Anadolu halk kültüründe Hititli şifacıların karşılığı 'Ocaklı'lar, 'İzinliler' ve 'emçi'ler olarak bilinir ve bunlar 'halk hekimleri' olarak adlandırılır. Belirli hastalıklarla uğraşan aile bireylerine 'Ocaklı' denilir ve bu kişi tedavi etme yeteneğini ailesinden kan yoluyla alarak nesilden nesile taşır. Bu kudrete ulaşabilmek için herhangi bir eğitime ve öğrenime gereksinim duyulmaz. Belirli hastalıklarla uğraşan aileler Ocaklı'dır ve Anadolu'da her hastalık için bir ocak mevcuttur: Dalak Ocağı, Sarılık Ocağı, Sıtma Ocağı gibi. Ocaklı'nın büyük bir kısmının kadınlardan oluşması ise hastalığın tedavisi noktasında halk arasında kadın Ocaklı'ların daha yetkin olduğuna inanılmasıdır (Taş, 2017: 51). Kan bağı olmayan Ocaklı da 'izinli' olarak anılmaktadır. Çocuğu ve yakın akrabası olmayan Ocaklı, kabiliyeti olduğuna düşündüğü küçük yaşlarda bir çocuğu yanına alıp özel bir eğitime tabi tutar ve zamanı gelince 'el verme' töreniyle hastalık tedavi etme kudretini çırağına devreder. 'İzinli' adını alan çocuk da tıpkı diğer Ocaklı'lar gibi hastalıkları tedavi etme erkine ulaşır. İlaç hazırlayan kişilere ise Emçi denir (Taş, 2017: 51).

SONUÇ

Anadolu'da, antik dönemde (M.Ö. 2000 - M.Ö. 700) kurulan güçlü Hitit devleti yapısal olarak teokratik bir özellik gösterir. Dolayısıyla sağlıkla ilgili üretilen pratikler dinsel ve büyüsel özellikler göstermektedir. Bununla birlikte savaşçı toplumlarda cerrahi tedavilerin olması kaçınılmazdır. Aynı şekilde üretim tarzı açısından tarımsal toplum özelliği gösteren toplumlarda bitkisel droglar başta olmak üzere tedavi yöntemlerinde hayvanlardan ve madenlerden de yararlanıldığı görülmektedir.

Hititler'de tıp, Mezopotamya ve Mısır tıbbından aktarılan bilgilerle birlikte, Anadolu toplumlarının yerel tıbbi bilgilerinin, büyüsel işlemlerinin ve tarım toplumu olmaları nedeniyle daha çok bitkisel drogların birleşiminden oluşmuştur (Baysan, 2016: 38). Yazılı tabletlerden edinilen bilgiye göre genelde tıbbi uygulamalar büyü, sihir ve salgınların tanrı gazabından kaynaklandığı inancıyla iç içe geçmiş, ilaç bilgisi ise kökü çok eskilere dayanan bitkileri kullanan geleneklerden alınmıştır (Baysan, 2016: 38).

Bu dönem tıp bilgileri ve uygulamaları açısından en ileri uygarlıklar Mısır ve Mezopotamya'dadır. Ancak her iki uygarlık da birbirinden farklı biçimlerde tıp ekollerine sahiptir. Mısırlılar din ve inanç dünyalarının bir gereği olarak mumyalama işlemlerinde çok ilerlemişlerdi. Bundan dolayı Mısır tıbbının pragmatik ve deneyci olduğu söylenebilir. Hititler her iki ekolden faydalanmışlardır. Fakat Mezopotamya tıbbının etkisinin daha ağır bastığı görülmektedir (Yalçın vd., 2016: 35-36).

Anadolu'daki sağlık uygulamalarıyla ilgili ilk yazılı belgelerin Hitit döneminde görüldüğü bilinmektedir (Kaplan 2016: 14). Sağlık alanında dinsel yaklaşımlara ilaveten Hitit toplumunda temizliğin de son derece önemli bir konu olduğunu ve dinsel inançların bir parçası olarak dayatılsa da insan ve çevre sağlığı açısından temel bir koruyucu işlev taşıdığı söylenebilir (Kaplan, 2016: 14). Her dönem insanının temel gereksinimi, hastalıklardan korunma, sağlıklı yaşama ve bunu sürdürme çabasıdır. Dolayısıyla insanlığın hastalıklara karşı tutumu farklı medeniyet ve değişik coğrafyalarda yaşasalar dahi büyük benzerlikler içermektedir (Baysan, 2016: 233).

Sonuç olarak Hititler'de, çeşitli hastalıklar için uygulanan tedavi yöntemlerinin ve sağlık ilişkilerinin temelde iki temel izlek üzerinden yapıldığını söylemek mümkündür: droglar kullanılarak yapılan tedavi; dinsel ve büyü-majik ritüellerle yapılan tedavi.

Hitit toplumunda hekime verilen mevkii de ilgi çekicidir. Mısır'da da görüldüğü üzere Hititler'de hekimlerin kâtiplikle, yazıcılıkla yakın ilişkileri vardır, öte yandan büyüyle de ilişkilidirler (Ceran, 2008: 53). Toplumsal rol ve statü açısından hekim; kâhinler, hancılar ve fırıncılar ile aynı sınıfa alınmıştır. Aslında bu sınıflandırma hiç de tuhaf değildir ve bu da hekimin sadece sarayda görevli bir devlet memuru değil aynı zamanda saray dışındaki hekimlik hizmeti nedeniyle elde ettiği gelirle yaşayan bir kişi olduğunu göstermektedir (Arıhan, 2003: 14).

Etik Metni

"Bu makalede dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazara aittir." Çalışma için etik kurul kararı gerekmemektedir.

Yazarın Katkı Oranı Beyanı: Çalışmada yazar katkı oranı % 100'dür.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Ö. (2018). Hititler'in tanrılarını memnun etme yöntemleri ve bunun Hitit arkeolojisine yansımaları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 23- 36.
- Alancı, H. K. (2021). Hitit sağaltma ve arındırma ritüellerinde analogiler. *Archivum Anolicum*, 15(1), 97-136
- Altunok, M. (2019). Hititler: Boğazköy'den yükselen bir yönetim güneşi. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 6 (11), 147-160.
- Arıhan, S. (2003). *Antik dönemde tıp ve bitkisel tedavi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Bahar, H., Turgut, M. & Küçük, B. (2018). Hititler'de yerleşim yeri-kutsal dağ ilişkisi üzerine bir mesafe önerisi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (39), 403-424.

- Başol, S. (2014). *Hititlerde büyü ve büyü malzemeleri* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Bayat, A. H. (2016). *Tıp tarihi* (3. Baskı). Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları.
- Baysan, M. (2016). *Kütahya ve yakın çevresinde halk hekimliği ile ocak kültürü* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Ceran, B. (2008). *Antik Mısır ve eski Anadolu uygarlıklarında tıp* [Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Dinçol, M. A. (1985). Ashella ritüeli (CTH 394) ve Hititlerde salgın hastalıklara karşı yapılan majik işlemlere toplu bir bakış. *Bellekten*, XLIX (193), 1-40
- Durmaz, M. (2010). *Bergamalı Lokman Hekim Galenos* (18. Baskı). Bergama Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları
- Düger, Y. (2004). *Geçmişten günümüze Anadolu'da kentlerin evrimi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Eyüboğlu, İ. Z. (2007). *Anadolu halk ilaçları* (98. Baskı). Derin Yayınları.
- Gökhan, F. (2015). *Hititlerde tıp üzerine bir inceleme* [Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Kaplan, M. (2016). Kültürel bir İnşa süreci olarak sağlık: kavramsal ve tarihsel bir bakış. *Dört Öge Dergisi*, (10) 14-16.
- Kayaöz, H. (2019). Hitit medeniyetinde din anlayışı üzerine bir değerlendirme. *Asia Minor Studies Journal*, 7(1), 106- 114.
- Kılıç, Y. & Başol, S. (2015). Hitit büyü metinlerinde geçen bazı otsu bitkiler, ağaç türleri ve ahşap nesnelere. *Akademik Teri ve Düşünce Dergisi*, 2 (6), 28-58.
- Kömürcü, A. (2019). *Hitit Krallığı'nda veba salgını ve etkileri* [Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Murat, L. (2012). Hititlerde su kültürü. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31(51), 125- 158.
- Mutlu, G. (2021). Antikçağ bulaşıcı enfeksiyon hastalıklarında semptomlar ve tedavi yaklaşımları. *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 149 – 175.
- Özdemir, H. (2020). *Hitit kültür ve dininin günümüz Anadolu kültürü ile benzer yanları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Sevinç, F. (2008). Hititler'in Anadolu'da kurdukları ekonomik ve sosyal sistem. *SDÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 11-32.
- Sevimli, Ş. (2005). *Anadolu uygarlıklarında temizlik kavramı ve uygulamalarının evrimi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Çukurova Üniversitesi
- Şahinbaş, G. (1999). *Hititlerde tıp ve anatomi*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Şahne, B. S., Ulutaş, E. & Yeğenoğlu, S. (2016). Hitit uygarlığında bitkilerin yeri. *Lokman Hekim Dergisi*, (3), 117-120
- Şeker, F. & Demir, T. (2020). *Hitit çivi yazılı tabletleri ışığında Anadolu'da arı ve bal*. IVPE Yayınları.
- Şimşek, F. (2021). Hitit devletinde büyücü ve şifacı kadınlar. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (27), 303-314.

Taş, İ. (2017). Hititli kadın şifacılar- şifalandırma çalışmaları ve bunların birleştirici coğrafya ve jeokültürel bellek esasında Anadolu kültüründeki yansımaları. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, (15), 48 – 60.

Uzel, İ. (2008). *Anadolu tıp tarihine giriş*. Ege Yayınları.

Yalçın, B. M., Ünal, M., Pirdal, H. & Selçuk, Y. (2016). Anadolu tıp tarihi. *Türk Aile Hekimleri Dergisi*, 20(1), 33-46